

I. WSPÓŁCZESNE PRZEOBRAŻENIA GOSPODARKI ŚWIATOWEJ

1. Gospodarka światowa -jej istota i struktura

1.1. Istota gospodarki światowej

Pod pojęciem gospodarki światowej można rozumieć zbiorowość różnorodnych organizmów i instytucji funkcjonujących zarówno na poziomach krajowych, jak i na szczeblu międzynarodowym, tzn. np. regionalnym, ponadregionalnym lub globalnym (takich jak np.: przedsiębiorstwa krajowe i międzynarodowe/transnarodowe, gospodarki narodowe, państwa, ugrupowania integracyjne, organizacje międzynarodowe) - bezpośrednio lub pośrednio zajmujących się działalnością gospodarczą oraz powiązanych z sobą w pewien całościowy system poprzez sieć międzynarodowych stosunków ekonomicznych. Tak rozumiana gospodarka światowa może być oczywiście ujmowana wyłącznie

Taka definicja gospodarki światowej jest zbliżona do ujęcia proponowanego w opracowaniu: *Gospodarka światowa (zarys wykładu)*. Praca zbiorów, pod red. A. Marszałka. Uniwersytet Łódzki 1991, s. 28 i n. Odmienne definiuje natomiast gospodarkę światową np. J. Sołdaczuk, określając ją jako historycznie ukształtowany, lecz zmieniający się w czasie system powiązań ekonomicznych (produkcyjnych, handlowych, usługowych itd.) między różnymi krajami, włączający te kraje i ich gospodarki w światowy proces produkcji i wymiany - zob. J. Sołdaczuk: *Współczesna gospodarka światowa*. Warszawa 1987, s. 7-10 oraz *Gospodarka światowa*. Praca zbiorów, pod red. P. Bożyka. Warszawa 1991, s. 15 i n. Podobnie ujmują gospodarkę światową J. Bossak i E. Kawecka-Wyrzykowska: *Współczesna gospodarka światowa. Struktura i tendencje rozwoju*. SGPiS, Warszawa 1984, s. 11. L. Ciamaga podkreśla natomiast umowność pojęcia „gospodarka światowa” i zwraca uwagę na jego wieloaspektowość w wymiarze: geograficznym, ekonomicznym, systemowym i czasowym - zob. L. Ciamaga: *Światowa gospodarka rynkowa*. Warszawa 1990, s. 9—11.

dynamicznie, to znaczy jako pewien system znajdujący się w stałym ruchu i rozwoju, ponieważ tworzące ją elementy (tj. wspomniane różnorodne organizmy i instytucje gospodarcze oraz łącząca je sieć wzajemnych stosunków ekonomicznych) ulegają nieustannym przemianom. Zarówno bowiem rozmaite organizmy i instytucje prowadzące różnego rodzaju działalność gospodarczą (produkcyjną, handlową, usługową, bankową itd.), jak i utrzymywane przez nie z innymi organizmami międzynarodowe powiązania gospodarcze (o charakterze np. produkcyjnym, handlowym, usługowym, finansowym) podlegają stałym przekształceniom, mogą się rozwijać lub zanikać, tworzyć bądź odtwarzać w zmieniających się formach, strukturach, konfiguracjach itp.

Gospodarka światowa jest więc - z samej swej natury - kategorią ekonomiczną, mającą charakter dynamiczny (trudno zresztą byłoby sobie wyobrazić coś tak złożonego i płynnego jak gospodarka światowa - w ujęciu statycznym). Kategoria ta ma jednocześnie charakter historyczny, to znaczy, że mogła zaistnieć dopiero na określonym etapie rozwoju historycznego, czyli wtedy, gdy powstały i rozwinęły się jej podstawowe elementy składowe. Oznacza to zatem, że o istnieniu gospodarki światowej możemy mówić wówczas, gdy funkcjonowały już np. w ramach poszczególnych gospodarek narodowych określone organizmy i instytucje gospodarcze (np. przedsiębiorstwa produkcyjne, handlowe, banki), które nawiązywały i utrzymywały między sobą, na odpowiednio szeroką skalę, nieprzypadkowe i w miarę trwale międzynarodowe stosunki ekonomiczne (np. handlowe i finansowe). Praktycznie sytuacja taka zaistniała dopiero w momencie ukształtowania się kapitalizmu, stąd też istnienie gospodarki światowej łączy się zazwyczaj z powstaniem i rozwojem kapitalizmu².

Z podanej na wstępie definicji wynika też, że gospodarka światowa to nie tylko prosta suma (zbiorowisko) elementów składowych w postaci organizmów i instytucji o charakterze gospodarczym. Równie bowiem ważnym elementem składowym gospodarki światowej jest *łączące*, je spoiwo w postaci nawiązywanych i utrzymywanych przez nie (aczkolwiek wciąż zmieniających się pod względem np. zakresu, struktury rzeczowej, formy, kierunków, intensywności) międzynarodowych stosunków ekonomicznych.

1.2. Podmioty gospodarki światowej

Z samej definicji gospodarki światowej wynika już, że jej głównymi podmiotami są lub mogą być:

- przedsiębiorstwa krajowe (narodowe);

² Por. J. Sołdaczuk, *op. cit.*, s. 7-10; *Gospodarki...*, s. 15 i n.; J. Bossak, E. Kawecka-Wyrzykowska, *op. cit.*, s. 11 i n.; L. Ciamaga, *op. cit.*, s. 9 i n.

- przedsiębiorstwa międzynarodowe (korporacje transnarodowe);
  - gospodarki narodowe poszczególnych krajów wraz z instytucją państwa;
  - międzynarodowe (regionalne) ugrupowania integracyjne;
- 3
- międzynarodowe organizacje gospodarcze .

Spróbujmy obecnie nieco bliżej przyjrzeć się poszczególnym podmiotom gospodarki światowej i roli, jaką odgrywają one w systemie, strukturze i mechanizmach funkcjonowania tejsze gospodarki.

1.2.1. Przedsiębiorstwa krajowe (narodowe)

Za podstawowy podmiot gospodarki światowej jest najczęściej uznawane przedsiębiorstwo krajowe (narodowe). Przedsiębiorstwa krajowe (tzn. przedsiębiorstwa działające w ramach określonej gospodarki narodowej) stają się oczywiście podmiotami gospodarki światowej tylko wówczas, gdy w związku ze swą działalnością gospodarczą nawiązują i utrzymują znaczące pod względem zakresu, charakteru bądź znaczenia dla swego funkcjonowania - międzynarodowe stosunki ekonomiczne z innymi podmiotami gospodarki światowej, a więc np. z przedsiębiorstwami krajowymi działającymi w ramach innych gospodarek narodowych, z przedsiębiorstwami międzynarodowymi, z międzynarodowymi instytucjami i organizacjami gospodarczymi. Naturalnie przedsiębiorstwo działające wyłącznie w ramach danej gospodarki narodowej, tylko na rynku krajowym, a przy tym nie utrzymujące żadnych kontaktów zagranicznych (międzynarodowych) bądź też nawiązujące takie kontakty jedynie sporadycznie, przypadkowo i bez znaczenia dla swej zasadniczej działalności gospodarczej - nie może rzecz jasna być traktowane jako funkcjonujące w powiązaniu z gospodarką światową i będące jej podmiotem. Odnosić się to może przede wszystkim do wielu drobnych przedsiębiorstw produkcyjnych, usługowych lub handlowych, o tradycyjnych strukturach i sposobach funkcjonowania, o ograniczonym zakresie działalności itd., które mogą się praktycznie obejść bez jakichkolwiek stosunków zewnętrznych (zagranicznych).

Jednakże dla współczesnej gospodarki rynkowej sytuacją znacznie bardziej typową jest to, że coraz więcej przedsiębiorstw krajowych w celu rozwinięcia działalności i normalnego funkcjonowania musi wchodzić w różnorodne powiązania z innymi podmiotami gospodarki światowej, nie są bowiem często w stanie w ogóle istnieć w izolacji od zagranicy. Chodzić tu może zarówno o stosunkowo najczęściej spotykane handlowe powiązania z zagranicą (np. o eksport własnych produktów, import niezbędnych surowców i materiałów, eksport lub import różnego typu usług), o powiązania produkcyjne

Zob. też *Gospodarka światowa (zarys...)*, s. 28-29 oraz J. Bossak, E. Kawecka-Wyrzykowska, *op. cit.*, s. 16-23.

(np. kooperację z zagranicznymi partnerami w produkcji określonych wyrobów bądź ich elementów), jak i o powiązanie technologiczne (np. korzystanie z zagranicznych licencji lub odstąpienie innym własnych technologii, współpracę naukowo-techniczną) oraz związki finansowo-kredytowe i kapitałowe (korzystanie z obcych kredytów lub udzielanie kredytów zagranicznym partnerom, wchodzenie w związki np. produkcyjno-kapitałowe, tworzenie wspólnych przedsięwzięć, podejmowanie wspólnych inwestycji). Wszystko to pogłębia i stopniowo rozszerza zakres powiązań przedsiębiorstw krajowych ze światem zewnętrznym, włączając je coraz silniej w międzynarodowe stosunki ekonomiczne oraz uzasadniając traktowanie ich jako pełnoprawnych podmiotów gospodarki światowej.

Jest to jednocześnie początek procesu umiędzynarodowienia się przedsiębiorstw krajowych, który przebiega z reguły w trzech etapach.

Pierwszym etapem procesu umiędzynarodowienia się przedsiębiorstw jest umiędzynarodowienie sfery wymiany. Dokonuje się to zazwyczaj poprzez eksport własnych produktów bądź import niezbędnych do produkcji surowców, materiałów, półfabrykatów itp. Tą właśnie drogą przedsiębiorstwo krajowe nawiązuje najczęściej pierwsze kontakty zagraniczne, zapoznaje się z warunkami działania na rynku międzynarodowym, a reagując na różnorodne sygnały płynące z tego rynku (np. sygnały cenowe, koniunkturalne, z zakresu polityki handlowej) - dostosowuje się do warunków na nim panujących. I chociaż jest usytuowane w konkretnej gospodarce narodowej (kraju), włącza się w system międzynarodowych powiązań i zależności.

Drugim etapem umiędzynarodowienia jest pełne wejście przez przedsiębiorstwo dotychczas krajowe na rynek zagraniczny (międzynarodowy) poprzez podjęcie za granicą produkcji towarów lub podjęcie tam innej bezpośredniej działalności gospodarczej, czego motywem może być np. chęć rozszerzenia skali produkcji i zbytu, chęć zdobycia nowego rynku, ominięcia tą drogą barier handlowych, administracyjnych. Na tym etapie przedsiębiorstwo przestaje już być przedsiębiorstwem krajowym, a staje się przeważnie przedsiębiorstwem międzynarodowym (korporacją transnarodową), czyli jakościowo nowym, innym podmiotem gospodarki światowej.

Trzecim wreszcie etapem umiędzynarodowienia przedsiębiorstwa jest jego globalizacja, tzn. całkowite umiędzynarodowienie i przedsiębiorstwa, i jego działalności, a więc pełne przestawienie się na działanie w skali rynku międzynarodowego (światowego), tzn. globalny zasięg działalności, globalna strategia, np. produkcyjna i handlowa, globalna polityka itd.⁴

4 Por. *Gospodarka światowa*(zmys...), s. 29-30 oraz M. Storper, *Territories, flows and hierarchies in the global economy*, „Aussenwirtschaft”, Juni 1995, s. 265-293.

Oczywiście nie każde przedsiębiorstwo krajowe nawiązujące kontakty międzynarodowe wkracza tym samym na drogę pełnego umiędzynarodowienia i przechodzi kolejno wspomniane etapy. Zdecydowana większość przedsiębiorstw krajowych mimo iż nawiązuje międzynarodowe stosunki ekonomiczne, osiąga etap umiędzynarodowienia wymiany oraz staje się podmiotem gospodarki światowej - pozostaje na stale na tym etapie. Na etap drugi - tzn. umiędzynarodowienia produkcji - przechodzą jedynie . stosunkowo nieliczne przedsiębiorstwa, przede wszystkim te najbardziej dynamiczne i silne. Natomiast do etapu trzeciego - globalizacji - docierają już tylko niektóre największe przedsiębiorstwa, przeważnie już nie krajowe, ale transnarodowe.

Warto tu zwrócić uwagę, że przedsiębiorstwa krajowe (narodowe) są najczęściej spotykanym, występującym w masowej skali podmiotem gospodarki światowej. Jest tak nie tylko dlatego, że liczbowo przedsiębiorstw narodowych z natury rzeczy jest po prostu najwięcej (i tylko niektóre z nich nie stają się podmiotami gospodarki światowej), lecz również z tego względu, że inne podmioty gospodarki światowej - jak np. gospodarki narodowe poszczególnych krajów lub łączące gospodarki narodowe w większe całości ugrupowania integracyjne - są włączone do gospodarki światowej przede wszystkim (choć nie wyłącznie) poprzez bezpośrednią działalność gospodarczą i międzynarodowe stosunki ekonomiczne rozwijające się na szczeblu podstawowym, tzn. na szczeblu przedsiębiorstw krajowych (narodowych).

1.2.2. Korporacje transnarodowe

Kolejnym podmiotem gospodarki światowej są przedsiębiorstwa międzynarodowe, zwane najczęściej korporacjami transnarodowymi lub wielonarodowymi. Korporacje transnarodowe są definiowane w różny sposób, w większości jednak definicji akcentuje się zwykle dwie główne ich cechy: są to przedsiębiorstwa prowadzące działalność gospodarczą mającą zasięg międzynarodowy oraz posiadające w związku z tym swoje filie zagraniczne. Korporację transnarodową można zatem określić jako przedsiębiorstwo prowadzące działalność produkcyjną, usługową itp. w co najmniej dwóch krajach oraz posiadające - również w co najmniej dwóch krajach - swoje filie bądź oddziały, będące w całości lub w części własnością przedsiębiorstwa macierzystego i działające pod jego kontrolą⁵.

Uzupełniając zaś tę ogólną definicję, wypada dodać, że z punktu widzenia struktury własności można wyróżnić dwa rodzaje korporacji: takie, w których wszystkie

⁵ Por. też L. Ciamaga, *op. cit.*, s. 234-235; *Gospodarka...*, s. 63-64; J. Bossak, E. Kawecka-Wyrzykowska, *op. cit.*, s. 240- 241; J. Sulmicki: *Postęp naukowo-techniczny a zmiany w gospodarce światowej*. Warszawa 1981, s. 98-99; zob. także E. Cyrson: *Korporacje wielonarodowe*. Warszawa 1981 oraz J. Sikorski: *Korporacje międzynarodowe*. Warszawa 1981.

aktywa w całości należą do przedsiębiorstwa macierzystego, lecz zlokalizowane są w kilku - co najmniej dwóch - krajach (w tym wypadku uzasadniona wydaje się więc nazwa: korporacja transnarodowa) oraz takie, w których przedsiębiorstwo macierzyste jest właścicielem tylko części aktywów korporacji, w części zaś - np. w filiach zorganizowanych w formie *joint ventures* — są one także własnością innych zagranicznych przedsiębiorstw (kapitał korporacji jest więc wielonarodowy i w takim wypadku może być uzasadniona nazwa: korporacja wielonarodowa).

Korporacje transnarodowe (wielonarodowe) powstają i rozwijają się przede wszystkim poprzez zagraniczne inwestycje bezpośrednie. Pod pojęciem tym rozumie się lokowanie kapitału za granicą (zwykle przez przedsiębiorstwo macierzyste usytuowane w określonym kraju) w celu uzyskania bezpośredniego wpływu na działalność przedsiębiorstwa zagranicznego, w które się inwestuje (ewentualnie tworząc zarazem takie przedsiębiorstwo od podstaw) albo też z zamiarem dostarczenia dodatkowych środków przedsiębiorstwu, w którym inwestor kapitału ma już znaczący udział. Inną (choć zbliżoną nieco do zagranicznych inwestycji bezpośrednich) drogą powstawania i rozwijania się korporacji transnarodowych jest tworzenie bądź rozbudowywanie przedsiębiorstwa filialnego poprzez zaciąganie pożyczek w kraju jego usytuowania lub na międzynarodowym rynku finansowym (przedsiębiorstwo macierzyste nie dokonuje w takim razie eksportu swojego kapitału i bezpośrednich inwestycji zagranicznych, zwykle jednak inicjuje ono i nadzoruje cały proces), może się to wreszcie odbywać przez reinwestowanie części zysków z wcześniej już zainwestowanego (np. w zagraniczną filię) kapitału .

Należy tu zwrócić uwagę na okoliczności szczególnie sprzyjające powstawaniu i szybkiemu rozwojowi korporacji transnarodowych. Jest to np. fakt, iż zdecydowana większość współczesnych przedsiębiorstw jest zorganizowana w formie spółek akcyjnych, co znacznie ułatwia dokonywanie przekształceń strukturalnych i własnościowych, np. drogą inwestycji kapitałowych. Inną ważną tego rodzaju okolicznością jest wspomniany już proces stopniowego umiędzynarodowienia się przedsiębiorstw, w tym zaś zwłaszcza osiąganie przez coraz liczniejsze przedsiębiorstwa krajowe etapu umiędzynarodowienia produkcji towarów bądź" usług (i faktycznego przekształcania się w związku z tym w korporacje transnarodowe). Odbywa się to np. często w wyniku dochodzenia przez wiele przedsiębiorstw krajowych do takiej fazy w ich rozwoju, w której dalsze dynamiczne rozwijanie ich podstawowej działalności gospodarczej, np. produkcji, zaczyna napotykać na określone przeszkody, a ich usunięcie nie jest możliwe bez jej umiędzynarodowienia (tzn. np. bez podjęcia - obok produkcji w kraju - produkcji za

⁶ Zob. także *Gospodarka światowa (zarys...)*, s. 30-31 oraz J. Bossak, E. Kawecka-Wyrzykowska, *np. dl.*, s. 240-241.

granicą i wejścia tą drogą na jakiś trudno dostępny rynek; bez uruchomienia lub rozszerzenia produkcji za granicą surowców, materiałów, części itp., których wytwarzanie w innym kraju może być szczególnie uzasadnione ekonomicznie lub technologicznie; bez zainwestowania w produkcję dodatkowych kapitałów, pochodzących z zagranicy itp.)- Przedsiębiorstwo dojrzewa więc jak gdyby w ten sposób do przekształcenia w korporację lub też - jeśli jest to już korporacja - do rozszerzenia skali i zasięgu swego działania.

Korporacje jako organizmy o charakterze transnarodowym (lub międzynarodowym) zarówno ze względu na strukturę własnościową tworzącego je kapitału, jak i na jego lokalizację, a także zasięg prowadzonej działalności gospodarczej - są bardzo szczególnym podmiotem gospodarki światowej. Korporacje transnarodowe z samej swej natury są bowiem jak gdyby uosobieniem międzynarodowych stosunków ekonomicznych, ponieważ fakt ich powstania i istnienia wiąże się z konkretną formą międzynarodowych stosunków ekonomicznych, tj. międzynarodowymi przepływami kapitałowymi (w formie np. zagranicznych inwestycji bezpośrednich). Ponadto ich działalność polega głównie na uprawianiu międzynarodowych stosunków ekonomicznych; z istoty korporacji transnarodowych wynika bowiem, że ich działalność gospodarcza z reguły ma zasięg międzynarodowy. Korporacje transnarodowe są więc niezwykle ważnym podmiotem gospodarki światowej, którego rola w tej gospodarce nieustannie przy tym wzrasta. Jest to następstwo zarówno obserwowanego w okresie po II wojnie światowej lawinowego wręcz wzrostu liczby działających w gospodarce światowej korporacji transnarodowych (co m.in. wiąże się z narastającym procesem umiędzynarodowienia się przedsiębiorstw i produkcji), jak i niezwykle szybkiego wzrostu ich potęgi gospodarczej. W wyniku tego korporacje transnarodowe dysponujące olbrzymim potencjałem kapitałowym, produkcyjnym, technologicznym itd. oraz realizujące znaczącą część międzynarodowych stosunków ekonomicznych (tzn. np. światowej produkcji, handlu światowego, międzynarodowej wymiany usługowej, międzynarodowego transferu kapitałowego, technologicznego) - stały się pierwszoplanowym podmiotem współczesnej gospodarki światowej, w istotnym stopniu zmieniając dotychczasowy obraz tej gospodarki, w której tradycyjnie głównym podmiotem były dotąd gospodarki narodowe⁷.

Obszernie na temat roli korporacji transnarodowych w gospodarce światowej, w światowej produkcji, światowych obrotach handlowych, kapitałowych itd. - zob. np. *Gospodarka...*, s. 63-72; L. Ciamaga, *op. cit.*, s. 234-263; J. Sulmicki, *op. cit.*, s. 98-161; J. Bossak, E. Kawecka-Wyrzykowska, *op. cit.*, s. 240-251. Zob. również dalej, rozdział poświęcony korporacjom transnarodowym oraz M. Storper, *op. cit.*, s. 267-275 i 279-284.

1.2.3. Gospodarki narodowe

Gospodarki narodowe poszczególnych krajów wraz z instytucją państwa są tradycyjnie uznawane za ważny (lub nawet najważniejszy) podmiot gospodarki światowej. Gospodarka narodowa stanowi pewnego rodzaju strukturę, w której sumuje się jak gdyby działalność gospodarcza przedsiębiorstw krajowych, a także tych korporacji transnarodowych, które włączyły daną gospodarkę narodową bądź jej określone działy (np. przemysł lub jego konkretne gałęzie, rolnictwo, usługi, system bankowy) w sferę swego działania. Gospodarki narodowe są natomiast włączane do gospodarki światowej przede wszystkim poprzez działalność gospodarczą przedsiębiorstw krajowych ewentualnie także transnarodowych oraz nawiązywane przez nie międzynarodowe stosunki ekonomiczne.

Niezmiernie ważną rolę w systemie powiązań gospodarki narodowej z gospodarką światową odgrywa instytucja państwa. Istota państwa polega generalnie m.in. na tym, iż spełnia ono określone funkcje organizacyjne i regulacyjne - np. w sferze polityki, bezpieczeństwa, w sferze społecznej, gospodarczej - oddziałując w większym lub mniejszym stopniu na każdą z tych sfer oraz kształtując zasady ich funkcjonowania, ich strukturę, charakter itp. Odnosi się to naturalnie także do gospodarki narodowej i tworzących ją elementów (tzn. np. gałęzi gospodarki, różnego rodzaju przedsiębiorstw). Każde państwo prowadzi w tym celu określoną politykę gospodarczą (niezależnie od prowadzonej niekiedy również przez państwo bezpośredniej działalności gospodarczej). Polityka ta natomiast w zróżnicowanym stopniu - co zależy m.in. od zakresu i intensywności ingerencji państwa w gospodarkę (a to z kolei związane jest np. z ogólnym stanem tej gospodarki, aktualnym stanem koniunktury, stanem bilansu płatniczego i wieloma innymi czynnikami) - oddziałuje na gospodarkę narodową lub na wybrane działy tejże gospodarki, wpływając na ich strukturę, sposób funkcjonowania i kierunki rozwoju. Chodzi tu np. o prowadzoną przez każde w zasadzie państwo - choć w różnym zakresie i formach - określoną politykę strukturalną, koniunkturalną, przemysłową, rolną, handlową, podatkową, finansową.

Sferą gospodarki poddaną w większości krajów szczególnemu nadzorowi państwa są zazwyczaj stosunki gospodarcze z zagranicą, które każde państwo stara się kontrolować i kształtować za pomocą środków tzw. zagranicznej polityki ekonomicznej. Stosując więc np. rozmaite środki polityki handlowej (takie jak cła oraz środki parataryfowe i pozataryfowe), państwo może wpływać na wielkość i strukturę obrotów handlowych z zagranicą; prowadząc określoną politykę kursu walutowego, może oddziaływać na poziom tego kursu, a poprzez to na stosunki gospodarcze z zagranicą (np. na wymianę handlową, obroty kapitałowe), a w konsekwencji na stan bilansu płatniczego.

⁸ Szczegółowo na temat zagranicznej polityki ekonomicznej i jej środków zob. np. A. Klawe, A. Makać: *Zarys międzynarodowych stosunków ekonomicznych*. Wyd. 3. Warszawa 1987, s. 404-506.

W sumie więc państwo oddziałując w tak szeroki i zróżnicowany sposób na gospodarkę narodową i jej działy oraz na nawiązywane przez poszczególne elementy tej gospodarki międzynarodowe stosunki ekonomiczne - może jednocześnie wpływać w pewnej mierze na miejsce i rolę danej gospodarki narodowej w gospodarce światowej. Wskazuje to m.in. na szczególne znaczenie gospodarek narodowych - wraz z instytucją państwa - jako podmiotów gospodarki światowej. Stąd też gospodarki narodowe są często nadal traktowane (mimo rosnącej roli np. korporacji transnarodowych) jako podstawowy podmiot gospodarki światowej .

1.2.4. Ugrupowania integracyjne

Ugrupowania integracyjne - najczęściej o charakterze regionalnym - są stosunkowo nowymi podmiotami gospodarki światowej. Pojawiły się one bowiem i zaczęły nabierać znaczenia dopiero w okresie ostatnich 30-40 lat. Pod pojęciem międzynarodowego ugrupowania integracyjnego należy rozumieć powstanie wyraźnie wyróżniającego się na tle otoczenia (a więc np. w gospodarce światowej i w międzynarodowych stosunkach ekonomicznych) względnie jednolitego, nowego organizmu gospodarczego, obejmującego dwa lub więcej krajów (gospodarek narodowych). W obrębie takiego organizmu spoiwem łączącym jego elementy składowe (tzn. kraje i ich gospodarki) jest proces integracji gospodarczej, polegający - generalnie rzecz biorąc - na dostosowywaniu się struktur gospodarczych elementów składowych (a więc gospodarek narodowych integrujących się krajów, poszczególnych gałęzi tych gospodarek, działających w ich ramach przedsiębiorstw itd.). W wyniku zaś takich procesów dostosowawczych powstaje stopniowo wewnątrznie przekształcona, nowa, jednolita struktura gospodarcza, obejmująca obszar całego ugrupowania. Powstające i działające współcześnie międzynarodowe ugrupowania integracyjne mają - jak już wspomniano - charakter regionalny, to znaczy tworzą je zwykle kraje należące do tego samego regionu geograficznego, najczęściej sąsiadujące z sobą i reprezentujące zbliżony poziom rozwoju gospodarczego.

Ugrupowania integracyjne mogą mieć charakter formalny (zinstytucjonalizowany), tzn. przybierać postać np. międzynarodowego porozumienia lub organizacji gospodarczej bądź integracyjnej wraz ze stosownymi strukturami organizacyjnymi, organami, która ma za zadanie w sposób instytucjonalny inicjować i sprzyjać procesom integracyjnym. Ugrupowania integracyjne mogą mieć jednak również charakter nieformalny, tzn. tworzyć je mogą formalnie nie zorganizowane grupy krajów, silnie jednakże

Świadczy o tym m.in. sposób definiowania gospodarki światowej — por. np. J. Soldaczuk, *op. cit.*, s. 7-9; *Gospodarka...*, s. 15; J. Bossak, E. Kawecka-Wyrzykowska, *op. cit.*, s. 11-23.

powiązane międzynarodowymi stosunkami ekonomicznymi, między którymi zachodzą rzeczywiste procesy integracyjne

Ugrupowania integracyjne - zarówno formalne, jak i nieformalne - są natomiast włączane do gospodarki światowej jak gdyby pośrednio, to jest poprzez działalność gospodarczą przedsiębiorstw krajowych, wspólnych przedsiębiorstw międzynarodowych, a także przedsiębiorstw/korporacji transnarodowych (działających w ramach bądź na styku gospodarek narodowych krajów tworzących ugrupowania, bądź też w obrębie zintegrowanej gospodarki ugrupowania) oraz poprzez nawiązywane przez nie międzynarodowe stosunki ekonomiczne - wewnętrzne w ramach ugrupowania, a szczególnie zewnętrzne, tj. nawiązywane z podmiotami gospodarczymi spoza ugrupowania.

Warto tu zwrócić uwagę na jeszcze inne, istotne aspekty uczestnictwa ugrupowań integracyjnych w gospodarce światowej oraz ich roli jako szczególnego rodzaju podmiotu tejże gospodarki. Chodzi o to, że dokonujące się w obrębie ugrupowań procesy integracyjne przekształcając strukturę integrujących się elementów (np. gospodarek narodowych, ich gałęzi) - zmieniają lub zmieniać mogą zarazem także m.in. zakres, sposób i formy ich działalności gospodarczej (np. przedsiębiorstwa dotychczas krajowe przekształcają się w międzynarodowe), zmienić się też może zarówno profil i zakres, jak i warunki oraz skala ich działania. Pod wpływem procesów integracyjnych zasadniczo zmieniają się warunki konkurencyjności - i w ramach gospodarek, i w obrębie ugrupowania. Zmienia się wreszcie także charakter nawiązywanych przez poszczególne podmioty (np. przedsiębiorstwa, korporacje, gałęzie produkcji) międzynarodowych stosunków ekonomicznych i obok tzw. wewnętrznych (tj. w ramach ugrupowania) międzynarodowych stosunków ekonomicznych pojawiają się nawiązywane na zupełnie innych niż stosunki wewnętrzne zasadach tzw. zewnętrzne, tj. wychodzące poza obręb ugrupowania, międzynarodowe stosunki ekonomiczne.

W sumie więc pod wpływem procesów integracyjnych zmieniają się zarówno zasady, jak i kształt powiązań poszczególnych podmiotów gospodarczych funkcjonujących w ramach ugrupowania z gospodarką światową. W miejsce lub obok dotychczasowych indywidualnych powiązań np. gospodarek narodowych poszczególnych krajów z gospodarką światową (wraz z typowymi dla takich powiązań formami, zakresem)

10 Por. też A. Kławe, A. Makać, *op. cit.*, s. 102-119; zob. także dale j rozdział na temat istoty międzynarodowej integracji gospodarczej oraz rozdziały poświęcone procesom integracyjnym w poszczególnych regionach (grupach krajów). Przykładami formalnych, regionalnych ugrupowań integracyjnych mogą być: EWG i EFTA (European Free Trade Association) w Europie Zach; LAFTA (Latin American Free Trade Association) w Ameryce Łac.; NAFTA (North American Free Trade Area - tj. USA i Kanada) w Ameryce Płn.; ASEAN (Association of South East Asian Nation) w Azji Płd.-Wsch. i kilka innych. Przykładem zaś nieformalnego ugrupowania integracyjnego był m.in. przez wiele lat funkcjonujący (aż do formalnego utworzenie NAFTA) gospodarczo-integracyjny „związek” US A-Kanada.

tworzą się bowiem nowe powiązania z gospodarką światową, nie będące sumą dotychczasowych powiązań indywidualnych, lecz zupełnie nowymi jakościowo (także m.in. pod względem form, struktury) powiązaniami z gospodarką światową zarówno gospodarek integrujących się krajów, jak i gospodarki całego ugrupowania - stanowiące rezultat powstania na obszarze ugrupowania w wyniku procesu integracyjnego nowej rzeczywistości gospodarczej.

Pod wpływem procesów integracyjnych zmienia się jednak nie tylko struktura gospodarek narodowych krajów-uczestników ugrupowania integracyjnego. Zmienić się może bowiem także organizacyjna i regulacyjna (m.in. w stosunku do gospodarki) funkcja instytucji państwa. Dzieje się tak zwłaszcza w wypadku niektórych formalnych (zinstytucjonalizowanych) ugrupowań integracyjnych. Na określonym, z reguły mocno zaawansowanym, etapie integracji - organizacyjne i regulacyjne funkcje państwa w poszczególnych integrujących się krajach mogą ulegać istotnym ograniczeniom na rzecz odpowiednich instytucji i organów ugrupowania integracyjnego. Inaczej mówiąc, władze państwowe poszczególnych krajów-członków ugrupowania zrzekają się określonej części swojej suwerenności, a więc uprawnień władczych (np. w sferze polityki, ustawodawstwa, gospodarki), przekazując je stosownym organom (władzom) ugrupowania, które z kolei uzyskane tą drogą uprawnienia (ponadnarodowe czy ściślej: ponadpaństwowe) mogą np. wykorzystać do usprawnienia czy zintensyfikowania procesu integracyjnego. Nie ulega oczywiście wątpliwości, że w znaczący sposób może to wpływać na zmianę miejsca i roli danego ugrupowania integracyjnego, a także tworzących go krajów - w gospodarce światowej.

1.2.5. Międzynarodowe organizacje gospodarcze

Ważnym podmiotem gospodarki światowej są wreszcie różnego rodzaju międzynarodowe organizacje gospodarcze, które wywierają wpływ na mechanizmy międzynarodowej współpracy gospodarczej, a także na strukturę i charakter stosunków ekonomicznych między podmiotami gospodarki światowej. Międzynarodowe organizacje gospodarcze spełniają w gospodarce światowej przede wszystkim - choć nie wyłącznie - określone funkcje regulacyjne. Funkcje regulacyjne organizacji międzynarodowych polegają natomiast na ustanawianiu - najogólniej ujmując - pewnych wzorców czy norm postępowania. Odbywa się to głównie poprzez formułowanie odpowiednich zaleceń dla uczestników organizacji, tzn. najczęściej państw członkowskich, przez upoważnione do tego statutowe organy danej organizacji. Funkcje regulacyjne organizacji międzynaro-

Konkretnym przykładem może tu być obecny stan integracji w ramach EWG i sytuacja zaistniała we Wspólnocie w związku z układem z Maastricht oraz ostatnim etapem budowy przez kraje EWG unii gospodarczej i walutowej. Zob. też dalej rozdział poświęcony obecnemu etapowi integracji europejskiej.

dowej ulegają oczywiście zasadniczemu wzmocnieniu wówczas, gdy ustanawiane przez nią normy postępowania uzyskują moc prawnie obowiązującą i są egzekwowane od państw członkowskich pod groźbą określonych sankcji, np. politycznych, gospodar-

12

czych. Wiąże się to najczęściej z jednoczesnym spełnianiem przez taką organizację funkcji kontrolnych (nadzorczych, inspekcyjnych), którym kraje członkowskie - z reguły także pod groźbą określonych sankcji - powinny się poddać.

Niektóre organizacje międzynarodowe o charakterze gospodarczym w ramach posiadanych uprawnień oraz możliwości (organizacyjnych, technicznych, finansowych itd.) prowadzą niekiedy - obok funkcji regulacyjnych - również bezpośrednią działalność, polegającą m.in. na udzielaniu krajom członkowskim różnego rodzaju pomocy, np. pomocy społecznej, humanitarnej (ONZ i jej agendy, jak np. FAO, UNICEF, WHO), pomocy w rozwoju handlu (GATT, UNCTAD), pomocy w rozwoju technicznym, gospodarczym, pomocy finansowej, kredytowej (UNIDO, Bank Światowy-IBRD)¹³.

Należy zwrócić uwagę, że wszystkie wymienione podmioty gospodarki światowej (poczynając od przedsiębiorstw krajowych, a na międzynarodowych organizacjach gospodarczych kończąc) są lub mogą być jednocześnie podmiotami międzynarodowych stosunków ekonomicznych, pod którym to pojęciem rozumie się stosunki ekonomiczne nawiązywane przez podmioty gospodarcze należące do różnych gospodarek narodowych lub też szerzej: stosunki ekonomiczne nawiązywane między różnymi podmiotami gospodarki światowej.

Należy również wspomnieć, że obok tak zaprezentowanej podmiotowej struktury gospodarki światowej można wyróżnić również regionalną strukturę gospodarki światowej. W tym wypadku chodzi o to, że w gospodarce światowej można wyodrębnić różne grupy krajów, np. kraje kapitalistyczne i b. kraje socjalistyczne, kraje wysoko rozwinięte (uprzemysłowione) i kraje rozwijające się - w tej zaś grupie np. kraje nowo uprzemysłowione, kraje naftowe, kraje najslabiej rozwinięte

12 Dzieje się tak zwłaszcza w wypadku niektórych norm postępowania ustanawianych przez takie organizacje, jak ONZ lub tzw. wyspecjalizowane organy międzynarodowe, np. Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Międzynarodową Agencję Energii Atomowej, GATT.

13 Zob. też *Gospodarka światowa (zarys...)*, s. 38-43: W. Morawiecki, K. Michałowska-Gorywoda: *Międzynarodowe organizacje gospodarcze*. Warszawa 1975; J. Ciechanowicz: *Międzynarodowe organizacje gospodarcze*. Uniwersytet Gdański 1987. Zob. także na końcu tego opracowania - aneksy, a w nich podstawowe informacje na temat niektórych międzynarodowych organizacji (GATT, IMF, IBRD, UNIDO, OECD).

14 Obszernie na temat regionalnej struktury gospodarki światowej, roli poszczególnych grup krajów w gospodarce światowej - zob. np. *Gospodarka...*, s. 171-306.